

מאורות תורת המשפט

תשובות אקטואליות בדיני ממונות

אבישי נתן מייטליס

ה בתמוז תשע"ז נשלח זיננס מידי שבועיים, להצטרפות: meorothamishpat@gmail.com גליון מספר 56

אם מותר לגבות הוצאות משפט שנקבעו בבית משפט

המקרה:

בית הדין התיר לתובע לתבוע בערכאה אזרחית. התובע זכה בתביעתו ונפסקו עבורו הוצאות משפט בגין אגרת הדיון, ימי עבודה ושכר טירחת עו"ד.

הוא פנה לבית הדין לשאול אם מותר לו לקבל הוצאות אלו, בטענה שהנתבע היסב לו נזק בכך שגרם לו למצות את הדין והצדק דווקא בערכאות. וכעת מבקש לקבל את שיפוי ההוצאות שנצרך להוכיח את צדקתו.

תשובה

על דיון בבית הדין לא ניתן לקבל שיפוי הוצאות, להוציא מקרים בהם הוגשה תביעה קנטרנית, או לחלופין שלא קיים הנתבע את חובתו שלא בתום לב, ובשל כך נאלץ התובע לפתוח בהליך משפטי להשיג את שלו בבית הדין. כמו כן, יקבל תובע החזר ההוצאות שנדרשו לו בכדי להביא סרבן לדין.

ביחס לדיון בערכאות, נחלקו הראשונים אם יהא התובע זכאי לשיפוי הוצאות שנגרמו בשל הצורך לכופף את הנתבע. לדעת השו"ע לא יוכל לקבל הוצאותיו, ולדעת הרמ"א יהא זכאי לשיפוי. יש שאמרו שאם קיבל היתר לפנות לערכאות, יהא זכאי לשיפוי הוצאותיו.

לדעת הגר"א שפירא זצ"ל, יש לפסוק הוצאות בגין ערעור שנדחה בבית הדין הגדול, וכן לאישה שנדרשה לתבוע מזונותיה שנמנעו ממנה.

נמוקי הדין

אם יש לפסוק הוצאות משפט לזוכה בבית הדין

איתא בגמ' בסנהדרין בדף לא: על דרישת בעל דין לילך לבית דין גדול ומומחה יותר בעיר אחרת: 'אמר רבי אלעזר, מי שנושה בחברו מנה, יוציא מנה על מנה. אלא, כופין אותו ודן בעירו'. הגמ' הקשתה שלא יתכן לחייב את התובע ללכת ולהגיש את תביעתו בעיר אחרת, שכן אין היגיון בכך שהתובע מחברו מנה, יוציא מנה נוסף בנסיעות כדי לתבוע את כספו, ובכך ייצא שכרו בהפסדו. מכאן מסיקה הגמ' שבוודאי יכול התובע לדרוש מהנתבע שיידונו השניים בעירם, אם הם תושבי אותה העיר, ולא ילכו לבית הוועד בעיר אחרת.

התוס' בסנהדרין שם ד"ה 'יוציא' למדו מדין זה, שאין משלמים הוצאות משפט, שכן לו היה מקבל החזר על הוצאותיו, לא היתה טענה 'וכי יוציא מנה על מנה': 'מכאן למתחייב בדין דלא משלם לאיך יציאותיו, אף על פי שמזקיכו לילך לו לדון בעיר אחרת'. וכ"כ הרא"ש בסנהדרין פ"ג ס' מ. כן נפסק בשו"ע ס' יד סעי' ה: 'המתחייב בדין, אינו חייב לשלם לשכנגדו יציאותיו, אף על פי שהזקיכו לדון בעיר אחרת'.

דין זה טעון ביאור. מה הסברא שאין המפסיד חייב לשלם לתובע את ההוצאות, הרי אם התובע זכה בדין, מדוע שיפסיד את תשלומי ההוצאות שהוצרך להוציא בכדי להוכיח את צדקת טענותיו.

התשובה לשאלה זו טמונה בכך שמדובר בנזק המוגדר כ'גרמא'. שכן הפסד ממוני זה הדורש נסיעות למקום הדיון, הפסדי יומי עבודה, ושכירת שירות של טוען רבני או עו"ד שניהל את התיק, מוגדר כנזק עקיף שגרם לו הצד שכנגדו, ולא כנזק ישיר. ועל נזקי 'גרמא' אין על המפסיד חיוב לשלם את ההוצאות בדיני אדם.

הריב"ש בס' תעה הגדיר שיסוד פטור מתשלום ההוצאות מבוסס על כך, שכל צד היסב לעצמו את הנזק; 'שמע מינה שכל אחד מבעלי דינין עושה ההוצאה לעצמו, אם הולכים לבית הוועד'. כלומר, כל צד היה מעוניין בטובת עצמו וביצור טענותיו, ולפיכך הלך לבית הוועד, מתוך אמונה שהצדק יתגלה שם. וא"כ כל צד הזיק עצמו, ולכן פטור יריבו מתשלומי הוצאותיו.

מו"ר הגר"א שפירא במנחת אברהם ח"א סי' יב ובפד"ר כרך יב עמ' 190 למד מפטור זה יסוד גדול בהעמדת הדין בישראל, עפ"י דברי התומים (יובא לקמן), שיש לכל אחד זכות לתבוע ולברר את דינו, ומחוייב כל אחד לעמוד בפניו ב"ד ולהשיב על הטענות כנגדו, ואינו חייב בהפסדי הממון שיגרמו מחמת הזכות היסודית שלו: 'מוכח שבלי הוכחה זו (מהגמ' בסנהדרין), היה מקום לחייב בהוצאות... והנה בסברה למה באמת אינו חייב מחמת דין גרמי', יש לומר שעצם הדרישה שבית הדין ידון בסכסוך, היא זכות של כל אדם, והיא מצווה מהתורה לדון בין אדם לחברו בסכסוכים, ומכיון שהיא מצווה מהתורה, אין לבוא בטענות על מי שתובע מה שצוותה תורה לדון בין אדם לחברו. ועוד נדון בחידושו לקמן.

בתקנות הדין של בית הדין, נאמר בתקנה ק"ח: 'כל פסק יכיל החלטה על מי חלות הוצאות המשפט. מקום שיש לחייב גם בתשלום שכר עו"ד, ייקבע השכר בפסק הדין'. הרי שמוטל על הדיין להחליט על מי מוטל הוצאות משפט, אולם לא הוקנה לו הזכות להטיל הוצאות משפט שלא עפ"י שורת הדין וההלכה. אומנם תקנות הדין משנת תשנ"ג אות קיט הסמיכו את בית הדין לפסוק הוצאות.

הגר"מ אליהו בפד"ר ח"י עמ' 14 כתב שראוי לכוון תקנה שתעגן אפשרות פסיקה על כך: 'עם כל האמור לעיל, ראוי ורצוי הוא שיתקנו תיקון גדול²⁴, וכמו ששמע מהרשב"א שאם תקנו, חייב לשלם ההוצאות, ויתאספו אלו שבידם לתקן תקנות הקהל ויאמרו ויקבעו באיזה מקרים ובאיזה אופנים יחייבו הוצאות כדי לצאת מכל הספקות ולא יוכל לטעון קים לי'.

תביעת שקר ותביעה טרחנית וקנטרנית – האם יהיה זכאי להוצאות משפט בבית דין

השימוש בבית הדין ככלי ניגוח או כנקמה ביריב הינה תופעה מוכרת. יש ובשל המתיחות הגוואה בין הצדדים, מזמן צד אחד את שכנגדו בטענות שוא, בכדי לחבל בשגרת חייו ולגרום לו טרדה מיותרת. או לחילופין, צד אחד נמנע מהליך תקין וישר, מתוך מטרה לפגוע בצד השני. לדוגמא, בזירה העיסקית, לווה שלא משיב כסף למלווה או לא משלם לפועל ולבעל מלאכה או לקבלן מתוך טרוניה. ובזירה האישית, בעל שלא משלם מזונות בשל הסכסוך השורר בין הצדדים, או אישה שלא מאפשרת משמורת ראייה שנפסקו בבית דין מתוך מניעים שונים. יש לדון אם בכהאי גוונא יפסקו ל'מוטרד' שיפוי הוצאות משפט.

בשו"ת ישועת ישראל בס' יד ס"ק יד אות ה כתב: 'אבל כשנתברר שבשקר טען המלווה... בזה וודאי צריך המלווה לשלם לו ההוצאות. וכן הדין בלוה שלא רצה לפרוע עד שהוצרך לתובעו בבית הוועד... כשנתברר שתואנה ביקש הלוה שהוכחש בדיבורו... גם בזה צריך לשלם לו הוצאות... ונראה דמלווה שכפה ללוה לילך לפני ב"ד הגדול, ונמצא שטענותיו שקר, צריך לשלם ממילא גם כשלא נתברר עפ"י עדים, מ"מ יכול הלוה להשביעו שלא ידע שא"ח (שאינו חייב) לו... דבאם נראה לב"ד שבמזיד רצה הלוה לכפור ממון, חייב לשלם ההוצאות'. כלומר, כאשר המניע של הצורך בדיון לא היה כנה וישר, מוגדרת העילה לקיומו כמעשה הזיק יריבו, ויהא חייב בהוצאות משפט.

על פי יסודו של מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל, שהובא לעיל, חידושו זה של הישועות יעקב ממש מתבקש, שכן רק כאשר נדרש לגלות את צדקתו לאור, צריך לשאת בהוצאות מחוייבותו, אך כאשר אין לפנינו תביעה אמיתית שעומדת כנגדו, אינו חייב לשלם מכיסו את הוצאות הצדק לאור, ולכן יפסקו בית הדין שיפוי הוצאותיו.

ישנו פס"ד בפד"ר ח"י בעמ' 3 שנסב על בעל שתבע ופתח בהליך 'שלום בית' עם אשתו, ובמקביל פנה לשדכנית והחל לחפש להקים בית חדש, האישה תבעה ממנו הוצאות שנגרמו לה בשל ה'שלום בית' המדומה שהוא הציב. ובית הדין לא פסק לה הוצאות משפט, והיא ערערה לבית הדין הגדול לערעורים, וזכתה בהוצאות משפט (שנבעו בשל תרמית זו. היו עוד הוצאות שלא זוכתה, שכן לא התרמית שלו גרמה אותם). הגר"מ אליהו שם פסק שם: 'בנ"ד שהבעל תובע שלום בית ובד בבד עם זה הוא הולך לשדכנית למצוא לו אחרת,

²⁴ אפשר שהתבסס ברצונו זה על דברי הר"י מגאש, המובאים בפתחי תשובה בס' לב סק"א: 'שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה כו', ובתנאי שתהיה השעה צריכה לכך... או שהיו במדינה שעושים כפועל הזה, שיש לחוש שאם יתשלמו מלעונשם שירבו לעשות כן'.

וכשבא הדבר לפני ביה"ד הוא מכחיש מכל וכל, ועל האשה היה להוכיח מה שהכחיש... ובזה אין צל של ספק שלא היתה צריכה להוציא אילו הוא התובע לא היה מכחיש בזה, חייב הבעל לשלם לאשה ההוצאות'.

וכן כתב מו"ר הגר"ש ישראלי בפסקו שם: 'דברי ישועות ישראל הם פשוטים ומוכרחים, דכשהמלוה בא בעקיפין ומרמה, זה דומה ממש למה שפוסק הרמ"א בלך ואני אבוא אחריו ולא בא, שהוא חייב... שהוא בדברים אלה מביא את חברו להוציא הוצאות. וכמו כן בדיון המלוה שתובע במרמה, בתביעתו הוא כופה על הלוה את ההוצאות בכדי להפטר מתביעתו, ע"כ חייב דינא דגרמי, וכן כל כהאי גוונא, תביעה שהתובע יודע שהוא שיקר ובא על השני במרמה לגזול ממנו ולגרום לו הוצאות חנם, הר"ז ממש הדין של לך ואני אבא אחריו... א"כ מסקנת הדברים להלכה היא שכל שיש מרמה בטענות התובע חייב בהוצאות הצד שכנגד מדינא דגרמי'. וכן הביא במשפטיך ליעקב ח"ג ס' מג.

כן פסק בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד ס' שג: 'ונראה עוד דבכל מקום שניכר שהתובע ידע בעצמו שאין ממש בתביעתו, ובמזיד רצה לצער ולגרום נזק להנתבע, שיהיו להנתבע הוצאות עורך דין וכדומה, מחייבין אנו אותו בהוצאות, ומצאתי בישועת ישראל כדברינו שפוסק... והיינו כמ"ש שנתברר שהתובע ידע מעיקרא שדבריו הם שקר ואין לו סכני לזכות בדין, רק רצה לצער ולהזיק את הנתבע, כה"ג מחייבין אותו בשילום ההוצאות מן הדין'.

בעל דין היתל ביריבו ולא הגיע לדין, למרות הסיכום ביניהם

המרדכי בסנהדרין רמז תשז כתב: 'אם ראובן אמר לשמעון נלך לב"ד הגדול, ואמר שמעון ואני אבא אחריו לאותו ב"ד הגדול, אם יחזור ראובן ויטעון על שמעון ויאמר אני פזרתי מעותי על שהלכתי לב"ד נגדך, ולא באת, אני שואל ממך יציאותי. רבינו מאיר מחייב את ראובן לשלם כל יציאותיו, אף על פי שלא נדר לו ולא שייך למימר משטה אני כך בדבר הזה'. הרי שאם הגיע בעל הדין על סמך הסכמה בין בעלי הדין להגיע לדין בבית דין, ובסופו של דבר אחד מהצדדים לא הגיע לדין, חייב לשלם לבעל דינו עבור ההוצאות שהוציא לשוא.

וכן פסק הרמ"א שם: 'מי שאמר לחבירו שילכו לדון במקום אחר, ואמר לו, לך, ואני אבוא אחריו. והלך, והשני לא הלך אחריו. צריך לשלם לזה שהלך כל יציאותיו'.

ובשו"ת ציץ אליעזר ח"כ ס' סג כתב שהוא הדין אם מגלה צד אחד מתחילה שאין בכוונתו לקיים חיוב מוסכם, ולשם כך נדרשו להוצאות, שיהא חייב לשלם על כך.

עפ"י פסק בשו"ת נודע ביהודה תניינא, אבהע"ז בס"צ על בעל שהבטיח ליתן גט לאשתו ולא נתן, בהוצאותיה של אשתו. ובשו"ת חוות יאיר בס"ק סח הובא בפת"ש בס"י יד ס"ק טו חייב על פי זה במקרה: 'קבע לו זמן חתונה יום פלוני, וחבירו השיבו שיהיה כן ושיבוא, ולא בא, וזה הוציא הוצאות החתונה, שאם אין לחבירו התנצלות מספיק שנאנס, חייב לשלם לו היזקו'. ובשו"ת רעק"א ס"י קד דן עפ"י דין זה לחייב מי שהזמין פירות, וחזרו בהם. שיצטרכו לשלם על הדרך שעשו על פי הזמנתם.

בטעם הדין שמחוייב על שהוציא חבירו מעות על פיו, נאמרו כמה טעמים;

א. הנתיחה"מ בביאורים בס"י רלב סק"י הגדיר את גרימתו שיוציא הוצאותיו לשוא, כמעשה נזק גמור: 'דלא גרע מלך ואני אבוא אחריו דחייב להחזיר ההוצאות כמבואר לעיל בסימן יד. ודוקא כשנתכוין לגזול לעצמו והוליכו למקום אחר, אינו צריך להוליכו אחריו כשלא נשבע, מטעם תקנת השבים... אבל מזיק בעלמא חייב, דלא מצינו שעשו תקנה למזיק... דהוצאה היזק ממון גמור הוא, ולא גורם הוא'. כן נראה מפסק הרמב"ם בהלכות זכיה ומתנה פ"ו הכ"ד שיש למשודכת שחזרה בה לשלם דמי הסעודה שערך החתן, שכן גרמא לו הוצאה לשוא.

ב. הגר"א בביאורו אות לא כתב: 'דדמי למסרב שחייב כנ"ל, וצ"ע'. הרי שדימה הך דינא שאמר לו 'לך ואני אבוא אחריו' למי שמסרב לדין והוצרך להוציא הוצאות לכופו, שחייב לשלם מדינא דגרמי'.

ג. בריטב"א בב"מ בדף עג: למד מהאי דינא יסוד לחייב את מי שהבטיח לחבירו לקנות עבורו יין ולא קנה, ובכך נגרם לו הפסד, שחייב לשלם לו על כך בשל התחייבותו, מדין ערב. וכן נראה לבאר בדינינו: 'ומורי הרב תירץ דהכא אף על פי שלא קבל עליו תשלומין כלל, כיון שנתן לו מעותיו ליקח סחורתו ואלמלא הוא היה לוקח ע"י עצמו או ע"י אחרים, אלא שזה הבטיחו שיקח לו וסמך עליו ונתן לו מעותיו על דעת כן, הרי הוא חייב לשלם לו מה שהפסיד בהבטחתו. דבההיא

הנאה דסמיך עליה ונותן לו ממונו משתעבד ליה משום ערב, וזה ענין שכירות פועלים דבפרקין... דכיון שסמכו זה על זה נתחייבו זה לזה במה שיפסידו על פיו, וזה דין גדול. ובנתי"מ בס"י שו"ס ק"א באר שחייבו מדין ערב.

הוצאות שהוציא התובע כדי לכופ את הנתבע לדון – האם זכאי לשיפוי

למדנו א"כ שאין יכולת לדרוש החזר הוצאות על הוצאות דיון שנגרמו לכל צד, בשל דיון לגיטימי שהתקיים כנדרש. ויש לדון האם ניתן לחייב את הנתבע שסרב לבוא לדיון, בהוצאות שנדרשו להביאו לכלל דיון, ומצאנו שתי שיטות בראשונים;

א. המרדכי בסנהדרין רמז תשז כתב: 'מכאן מוכיח ר"י דאם הוציא ראובן יציאותיו כדי לכופ את שמעון לדיון דשמעון לא יפרע הוצאה, אף על פי שראובן זכה בתביעתו. דאם לא כן מאי פריך הכא מי שנושה בחבירו מנה יוציא מנה על מנה מה בכך מכל מקום הלוח יפרע הכל. אלא ש"מ, דאין צריך לפרוע הוצאה'. כלומר, גם במקום שהנתבע מסרב לבוא לבית הדין כדי להתדיין, ולכן התובע צריך להוציא הוצאות כדי להביאו לדיון, אין הנתבע חייב לפצות את התובע על הוצאותיו.

ב. הרא"ש בסנהדרין פ"ג ס"מ חולק על המרדכי, וחייב את הסרבן לבוא לשלם על הוצאות הדיון: 'מי שנתחייב בדיון, אינו משלם לכשנגדו יציאותיו... והני מילי דלא מסרב למיקם בדינא, אלא שרצה לדון בעיר אחרת. אבל אם היה מסרב לבוא לב"ד, והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד עמו לדיון, היה ר"מ מחייבו לפרוע כל יציאותיו'. הב"י בס"י יד הביא שכן סברו המהרי"ק, רבנו ירוחם, נימוק"י, הרשב"א והריב"ש בס"י תעה.

דין זה מבוסס על פסק המהר"ם מרוטנבורג בשו"ת בס"י תצז, ובו חייב את הסרבן: 'משלם הסרבן כל יציאותיו לחבירו'.

המהר"ם והרא"ש הביאו ראייה מדברי הגמ' בב"ק בדף קיב, שם מדובר שלווה המסרב לפרוע את חובו חייב לשלם את הוצאות המלווה של כתיבת שטר חרם ('פתיחא') על-פי צו בית הדין. וסבר הרא"ש כשם שחייב הלווה בהוצאה זו, כך מחייבים את הנתבע שסירב לבוא לדיון בהוצאות שנגרמו לתובע שנאלץ לכופו לבוא לדיון. כך גם פוסק הרא"ש בתשובה בכלל קז.

בטעם הדיון, כתבו הפוסקים שני נימוקים לחלק בין דינו לבין המזיק בגרמא;

בתומים סק"ד נראה שבסירובו לבוא לדיון הינו 'מזיק' את התובע באופן מיידי וישיר, שכן בכך נדרש להוצאות לכופו על הדיון, ולפיכך חייב בתשלומי נזקו. וכן נראה מדברי הריב"ש שם, שאין לדמות את דין הסרבן להוצאות משפט שוטפות, שכן אין פוסקים הוצאות משפט משום שכל צד מעוניין בטובת עצמו, ולשם כך הגדיל את הוצאותיו, אך ביחס לסרבן היה אנוס מחמתו להוציא הוצאות בכדי להגיע למצוי הדיון. ולכן יוכל לקבל שיפוי על הוצאותיו. ונראה שמהאי טעמא כתב היש"ש שהובא בש"ך בס"י יד סק"ח שלא יקבל הזכאי בדיון כל הוצאות הדיון, אלא רק את שהיה נצרך להביא את הסרבן לדיון.

אך הרשב"א בתשובה ח"א ס"י תתקמ הובא בב"י בס"י יד כתב בהאי דינא: 'משום דבית דין מחייבים אותו, על שסירב לבוא לפניהם ביום שקובעים'. הרי שהבין שהוא אכן הזיק רק בגרמא, אלא שחייבוהו חכמים בקנס, על ביזיון בית הדין, שלא נשמע לצו שהגישו לו, ולא מדינא הוא (אומנם יתכן, וברשב"א שם מיירי רק על הוצאת כתיבת 'פתיחא' עליו, ולא כל הוצאות).

השו"ע בס"י יד סע"ה פסק כדעת רוב הראשונים: 'אבל אם היה מסרב לבוא לבית דין, והוצרך התובע להוציא הוצאות לכופו לירד לדיון, חייב לפרוע לו כל הוצאותיו (שהוציא משעה שנעשה סרבן)'. וכן פסק המהר"י וייל בתשובותיו בס"י קמז. ונחלקו הפוסקים בדיון זה, האם מוטל על הסרבן לשלם על הוצאות סרבנותו רק כשהתחייב בדיון, או שגם כשיצא זכאי, למעט מצב שנתבע שלא בתום לב;

הסמ"ע בס"ק כז מביא את תשובת הריב"ש, שדין זה נאמר כשאכן יצא הנתבע חייב בדיון שבו נתבע. אך לו הנתבע-הסרבן יצא זכאי, לא יהיה חייב בהוצאות שנדרשו להביאו לדיון. הרי שטענת הסרבן שיצא זכאי היא, שידע שאינו חייב כלום, והתובע הזיק לעצמו והפסיד אנפשיה.

מאידך, התומים סק"ד והנתי"מ ביאורים סק"ד תמהו על כך, וסברו שמחוייב כל נתבע לברר זכאותו ולהשיב לתביעה העומדת כנגדו. ורק אם היתה זו תביעת סרק, לא יהיה חייב בהוצאות שנדרשו להביאו לדיון משיצא זכאי, אך אם היתה התביעה בתום לב, יהא חייב בהוצאות שנגרמו בשל סרבנותו. וכן לשון

התומים: 'ולענ"ד נראה, ודאי אם נתברר שהתובע בא עליו בטענת שקר ותרמית, א"כ אין לשלם, דלא היה לו לתובע. אבל אם באמת התובע חשב דהדין עמו, והדיין פטרו לנתבע בכח הדין, מ"מ לא היה לו לנתבע לסרב ולגרום הוצאות לתובע, ובזה חייב משום מזיק לחבירו וצריך לשלם. וזה נראה ברור, אלא שלא מצאתי בזה דבר ברור בפוסקים'.

סירב לבוא לבית הדין, ותבעו בבית משפט – האם זכאי לשיפוי הוצאותיו

נתבע שסרב לבוא לבית דין שלוש פעמים, בית הדין נותן לו רשות והיתר לתובע את בעל דינו בערכאות. לשם כך התובע מוציא הוצאות כדי לעמוד על שלו ועל דינו. בבית המשפט נהוג לפסוק הוצאות משפט (לפחות חלקית) לצד שנמצא זכאי, כעת, אחר שנפסק לו הוצאות המשפט, ניגש התובע לברר בבית הדין, אם הינו זכאי לגבותם ולקבלם. שכן הנתיחה"מ בביאורים בס"י כו סק"ב כתב שיש לנהוג: 'ואפילו אם הוא מסופק, צריך לדון לפני דיני ישראל שלא יהיה ספק גזל תחת ידו'. מצאנו בכך מחלוקת הראשונים;

א. הרשב"א בתשובה ח"א ס"א תתקמ הובא בב"י בס"י יד כתב שאין הנתבע חייב בכך: 'דאינו אלא גרמא בניזיקין בעלמא. ואינו דומה לדינא דגרמי שעושה מעשה בגוף הדבר שהוא מזיקו, כשורף שטרותיו של חברו'. הרשב"א באר שאומנם פוסקים כנגד סרבן הוצאות: 'משום דבית דין מחייבים אותו על שסירב לבוא לפנייהם ביום שקובעים'. אך קנס זה על סירובו לבוא בפני הדיינים, מוגבל בתוקפו למסגרת של בית הדין, ואין בכוחו לקנוס גם על הוצאות שנגרמו בשל תביעה בערכאות.

כך נפסק בשו"ע בס"י יד סעי' ה': 'ויש מי שאומר, שאם תבעו בערכאות והוציא הוצאות בדיינים וטוענים אף על פי שמתוך סרובו הוצרך להוליכו בערכאות, אין חייב לשלם הוצאותיו'. וצ"ע שבב"י כתב על שיטת הרא"ש: 'והכי מסתבר'.

כן עולה מעדותו של רבנו פרץ, המובאת בהגהת רבנו פרץ על תשב"ץ קטן בס"י תקי, הובאה גם בסמ"ק מצווה רכה ובכל בו ס"י קנד אות מב: '[והר"ף ז"ל הגיה], מיהו לא ראינו שום מעשה בזה לחייב שום יציאה'. הרי שהעיד רבינו פרץ שלא ראה שנוהגים לחייב אדם כלשהו בהוצאות הצד שכנגדו.

ב. הרא"ש בס"י עג, ג הובא בב"י סבר: 'שאם מתוך סירובו הוצרך להעמידו בערכאות ולהוציא הוצאות, חייב לפרוע לו כל יציאותיו'. וסיים הב"י: 'והכי מסתבר'. ואף הרמ"א שם הביא דבריו, בשם יש חולקים, וסיים: 'וכן נראה לי עיקר, ובלבד שעשאו ברשות בית דין'. וכן סבר הי"ש"ש ב"ק פרק הגוזל בתרא ס"י יד.

בביאור הגר"א שם בסק"ל הבין שיסוד מחלוקת הרשב"א והרא"ש תלויה במחלוקת הראשונים בהגדרת 'גרמא' ו'גרמי'. דעת הרשב"א היא כשיטת הר"י, לפיה 'דדינא דגרמי דחייב היינו שעושה הוא עצמו היזק לממון חברו'. לפי זה, הנזק הכספי שנגרם לתובע שהוצרך להוציא הוצאות בכדי לכפות את הנתבע לדון בערכאות, מוגדר כ'גרמא' בלבד, והנתבע פטור מלשלם. ואילו הרא"ש סבר כדעת הריב"א: 'דדינא דגרמי הוי מטעם קנס, ולכך כל היזק המצוי ורגיל לבוא, קנסו חכמים'. וכיון שכפיית סרבן בערכאות נחשב 'שכיח' לשיטת הרא"ש, יש לחייבו לשלם את ההוצאות מדין 'גרמי'. כן מבואר שהבין הלבוש שם סק"ד בהבנת הרא"ש: 'מי שסירב בדין והוכרח התובע לתובעו בפני הערכאות, ותבעו ברשות ב"ד בפני הערכאות... חייב הנתבע הכל לשלם מדינא דגרמי'.

אומנם בשו"ת ושב הכהן ס"י צט סבר שאין מחלוקת כלל, וכי הרא"ש איירי כשמבקש לכוף לפני ב"ד ישראל, ולכך פסק עליו הוצאות, ואין בכך לחלוק על הרשב"א שדיבר על המבקש לכוף לפני ערכאות, שאין פוסקים עליו הוצאות. ולשם כך שינה הגירסא ברא"ש בטענה של טעות סופר.

מאידך, בכנסת הגדולה ס"י יד אות כח הביא מהמהרש"ם חו"מ ס"י לה שהעמיד את מחלוקת הרא"ש והרשב"א בלא קיבל רשות מבית הדין, ועל כך אמר הרשב"א שלא יקבל הוצאותיו. אולם אם קיבל רשות מבית הדין לתובעו בערכאות, נטל ההוצאות יחול על הנתבע לכו"ע. וכן כתב בשו"ת הרמ"א ס"י קח: 'ועוד דגם הריב"ש לא קאמר אלא אם הלך מעצמו בעש"כ, אף על פי שבדין עשה ס"ל דאין מחוייב לו הוצאות בזה, אבל ברשות ב"ד, פשיטא דיש כח ביד ב"ד להפקיר ממונו, ושיתחייב לו הוצאות והזיקות'. נראה שהבינו שכאשר משמשת הערכאה כשוט של בית הדין, דינו כהוצאות שהוציא בב"ד. ולכן זכאי לשיפוי. אולם הגר"מ פיינשטיין באגר"מ חו"מ ח"ב ס"י כו ענף א הבין בגר"א, שאף בלא שקיבל רשות מב"ד, זוכה להוצאות.

סברא מעניינת להתיר ליטול את שפסקו עבורו בית משפט, כתב בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' פט: 'אבל אם כבר זכה בדינו ושם פסקו לו הוצאות, הרי דינם דין, שהרי שניהם סמכו א"ע על דיניהם, וגם הנתבע אדעתא דהכי נכנס אם לנצח אם להנצח... והו"ל כמשחק בקוביא דגמר ומקני בדיבור בעלמא. כלומר כיון שידע שיתכן ויפסקו לו כמנהג נימוסיהן, מחל מראש והסכים לכך. ויכול שכנגדו לגבות פסק זה. ולכאורה דבריו אינם כנתיה"מ בס"י כו שאסר ליטול מעבר לדינו בבי"ד, אף שזיכוהו בערכאות.

למותר לציין, שלו היה תובע בבית משפט ללא כל היתר ובסיס הלכתי, לא היה זכאי להוצאות, ובי"ד לא היה מאשר לו לקבלן, על פי דברי הרשב"א בתשובה ח"א סי' תתקמ: 'ואם תבעו בערכאות של גויים והוצרך להוציא הוצאות בדינין וטוענין, והיאך ישלם, ואדרבה הוא עושה שלא כהוגן ועובר על לפנייהם ולא לפני גויים'. כלומר, אף שאולי הצדק עם הזוכה בדין, ואף שבי"ד רבני היה פוסק כן, מ"מ לא יוכל לדרוש שיפוי והחזר על הוצאות שפעל שלא כהוגן ושלא כדין. כל שכן, אם על פי ההלכה לא היה זכאי בדין (לדוגמא, בת שתובעת ירושה עפ"י חוק, וטוענת לעיוות הדין כלפיה, ועל פי ההלכה כלל אינה יורשת וכשלא נעשתה צוואה מחיים כדין), שאין להתיר לקבל הוצאות משפט. וכ"כ בפסקי דין ירושלים דיני ממונות א פס"ד בעמו' כט.

הוצאות משפט בגין ערעור לבית הדין הגדול

מו"ר הגר"א שפירא במנחת אברהם ח"א סי' יב ובפד"ר כרך יב עמו' 190 כתב את יסודו הגדול על דין זה, וסבר שיש להשיב להוצאות משפט בגין כך שנאלץ להתגונן על ערעור הפסק. שכן ישנה זכות יסודית לדרוש מכל אדם להוכיח את צדקתו וטענותיו, אך אין חובה לערער על פסק הדין שהוכרע מכבר, ועל זה נחשב כמזיק וישלם מכיסו, באם נדחה ערעורו: 'מוכח שבלי הוכחה זו (מהגמ' בסנהדרין), היה מקום לחייב בהוצאות. וצריך ביאור, מה הסברה לחייב בהוצאות, הלוא אין זה מזיק בידים, אלא רק גורם להפסיד כסף הוצאות. וצריך לומר שסברי שמכל מקום הוא בכלל 'גרמי' לפחות שמחייבין את הגורם, אם מדאורייתא אם מדרבנן.

והנה בסברה למה באמת אינו חייב מחמת דין גרמי', יש לומר שעצם הדרישה שבית הדין ידון בסכסוך, היא זכות של כל אדם, והיא מצווה מהתורה לדון בין אדם לחברו בסכסוכים, ומכיון שהיא מצווה מהתורה, אין לבוא בטענות על מי שתובע מה שצוותה תורה לדון בין אדם לחברו.

ועל כן יש לומר שכל זה רק בתביעה ראשונית לפני בית הדין המקומי, שמצווה לשמוע בין אחיכם ולשפוט ביניהם. אבל אם בית הדין הוציא משפט, והמערער מערער משום שדעתו כי בית הדין טעה בדין, אם כי זה אפשרי מכח תקנות הדיון, אבל אין לומר כל כך שיש מצווה בזה להגיש תביעה לבית הדין הגדול, שבית הדין טעה. ואם באמת התברר שבית הדין לא טעה, ופסק כדת וכדין, כהאי גוונא יש לומר שאין להוכיח שפטור מלשלם ההוצאות שגרם, כפי שהתוספות מוכיחין מהסוגיא בסנהדרין, ואין כאן המקום להאריך בזה'.

לדבריו, אם ידחה בית הדין הגדול את הערעור, ויקיים את פסק הדין של בית הדין האיזורי, נמצא שלא הועיל בתביעת הערעור להוצאת הצדק, ולפיכך, יהא חייב בהוצאות שגרם בכך ליריבו.

אישה התובעת מזונותיה – האם זכאית לשיפוי הוצאות משפט

מציאות כאובה מצויה לפרקים, שאישה שזכאית לדמי מזונות, נדרשת לעבוד מסכת משפטית בכדי לקבל את שזכאית לה בדין, ולכאורה, היה אמור להיות דינה ככל אותן בעלי דין שלא זכאים לשיפוי הוצאות למעט מצבים שנגררו להליך משפטי שלא בתום לב.

אולם מו"ר הגר"א שפירא במנחת אברהם ח"א סי' יב ובפד"ר כרך יב עמו' 190 כתב ששונה דינה של הזכאית למזונות מיתר התביעות, והינה זכאית לשיפוי של הוצאותיה לטובת מזונותיה: 'נראה מסברא, שכל הוצאות שיש להוציא כדי לקבל את המזונות הן עצמן חלק של מזונות האשה. כי אם האשה זקוקה להוציא ממון כדי לקבל את המזונות המגיעים לה, ובלי הוצאה זו גם המזונות עצמן לא יגיעו לידה, הרי זה חלק מהמזונות שלה. וכשם שאם האשה זקוקה לשכור מסגר לשבור המנעול של צרכי האוכל בבית, כדי שתוכל לאכלן, הרי זה מכשירי אוכלין, והוא כאוכלין עצמן. וזה ממש כמו שנותנים לאשה כלי בישול למזונות, שהם בכלל המזונות, כמפורש בר"ן פרק אף על פי ונפסק בשו"ע אה"ע סי' ע סעי' ג, משום שבלעדיהן לא היו לה מזונות לאכול'. כלומר, האישה זכאית לדמי מזונות כפי שהיא נדרשת ויכולה להשיגם. וכיון שנדרשה להליך משפטי למען כך, הוי אומר שדמי מזונותיה עולים יותר מאשר המצוי במכולת. שהרי אף כלי

הבישול - משוכללים בתחשיב של דמי מזונות, כיון שעל ידם היא מכשירה את המזונות, וכמו כן, על ידי התביעה המשפטית הצליחה להביא את המזונות לביתה.

הגר"א שפירא הביא מספר ראיות לכך. מדין המפריש מעות לצורך הפסח, שהגמ' בפסחים בדף צ. אמרה שיותר לו לקנות בהן עצים להכנת הבשר לקורבן, וכן לצורך המצה הנאכלת עם הקורבן. הרי שמכשירי האוכל נידונים כאוכל עצמו. וכן הוכיח מהירושלמי בסוטה פ"ב ה"א שהחשיבה את קורבן יולדת כמכשירי מזונותיה, ואמרו שהבעל יכול להפריש עולת העוף אף שלא מדעתה, שכן מכשירתה לאכול בקודשים.

בנוסף להרחבת מושג דמי המזונות שהינה זכאית, סבר הגר"א שפירא שיש לחייב את הבעל בהוצאותיה, כפי שהוא חייב בקנסותיה ובקורבנותיה, הרי שמחוייב בכל חיוביה, כפי שהגר"א בחו"מ בס' צ"ט ס"ק לב כתב שחייב הבעל בכל צרכיה מלבד מזונותיה והכלכלה. וסבר שחיוב זה כלול בכלל חיובו ב'מותר' שהינו חייב לה.

וסיים הנידון בזו הלשון: 'קיצורו של דבר בכל תביעת מזונות של אשה מבעלה, וביה"ד פסק שהיא זכאית למזונות יש לחייב את הבעל גם בהוצאות המשפט, הן משום שזה חלק מעצם דמי המזונות, והן משום שהוא חייב בדרך כלל בהוצאות שהאשה זקוקה להוציא'. וראה כן בדברי הישכיל עבדי ח"ה אבעה"ז ס' עב. הגר"מ אליהו בפד"ר שם התנגד לפסיקה זו, וסבר שכל הוצאות משפט הינם נזק שבגרמא, וכל עוד אין תקנה לחייב על כך, אין יכולת לחייב את הבעל בכך.

חישוב ההוצאות

הרמ"א בס' יד סעי' ה הביא את דברי הרא"ש, לגבי האופן לחשב את ההוצאות שמבקש עליהן שיפוי: 'כשהסרבן צריך לשלם ההוצאות אין אומרים שישבע כמה הוציא וייטול, אלא צריך לברר כמה הוציא, או הבית דין ישומו לו הוצאותיו, וכזה ישלם לו'. הדברים מבוססים על דברי הרא"ש, אלא שהוסיף עליו את תחילת דבריו, שלא נאמן התובע בשבועה. ונחלקו הפוסקים בטעם הדין, מדוע אינו נאמן;

הלבוש בעיר שושן שם סעי' ד כתב: 'וכשמחייבין הסרבן לשלם הוצאות, אין אומרים שישבע זה כמה הוציא וייטול, אלא צריך לברר כמה הוציא, או בית דין ישומו לו... דלא כל כמיניה להוציא מה שירצה על דעת זה שישלם לו הכול'. כלומר, שאינו נאמן בשבועה משום שחיישין שהתובע יפריז בתביעתו, וידרוש הוצאות שלא היה צריך להוציא, או שלא בגין התביעה הוציא אותם, ואין יכול לגלגל עליו הוצאות אלו. ולכן נדרש ממנו שיברר כמה הוציא, או שבית דין ישומו כמה היה ראוי להוציא.

אך הסמ"ע בסק"ל כתב, טעם שונה לכך: 'דלא האמינוהו בשבועתו להוציא ממון מחברו אלא צריך בירור... ולא כמו שכתב בעיר שושן דלא כל כמיניה שיוציא מה שירצה על דעת שזה ישלם לו הכול'. לא החשש מעיוות התביעה גרע את יכולתו להשבע, אלא שאין בכח השבועה של התובע להוציא ממון.

והקשו האחרונים מאי שנא משאר מזיק שנאמן בשבועה להוציא ממון, ואכן התומים שם סק"ה חלק על הסמ"ע, וסבר שהיכא שלא יכול לברר, ואין אפשרות לשומת בית דין, יהיה נאמן בשבועה. וכן כתב הנתיחה"מ בבאוריים סק"ו וכתב שדברי הרמ"א הינם רק במקום שיכול לברר או אפשר לברר בשומא, הא לאו הכי נאמן בשבועה.

אולם בישועות ישראל בחוקת המשפט סק"ח יישב את דברי הסמ"ע, ובאר דשאני הכא שחיובו מדינא דגרמי ואולי הווי אף פחות מגרמי לא הווי דינו ככל נגזל, שתיקנו שישבע וייטול, ולכן אינו נאמן בשבועה להוציא ולתבוע הוצאות הדין.

הפתחי תשובה שם סק"ט הביא משמיה דשו"ת ושב הכהן בהשמטות ס' נג, שיש שני מיני שומות, שומא אחת כשמברר כמה הוציא, שאז ישומו בית הדין האם היה ראוי וצריך להוציא הוצאות אלו. ושומא נוספת, כשאין יכול לברר כמה הוציא, שאז ישומו בית דין הסכום המינימלי של ההוצאות שהוציא.

יש לחשב בהוצאות גם את שכר הטוען או העו"ד, כן מבואר בלבוש בעיר שושן שם סעי' ד: 'מי שסירב בדין... והוצרך להוציא הוצאות להוליכו ולשכור מליצים... חייב הנתבע לשלם הכול מדינא דגרמי'. ובפד"ר שהבאנו לעיל, סברו שיש לבחון לגום של דברים, אם נועד העו"ד להצילו מתביעת שקר בלבד, או שיש בשירות זה גם כדי להוכיח את צדקת דינו, ואזי לא יהיה זכאי לשיפוי על כך. כן סברו בפד"ר ח"ג עמ' 34 ואילך הרב רביץ, הרב אילן והרב אליעזרי, שיש לחייבו גם בשכירת שירות העו"ד. וכן סברו הישכיל עבדי ח"ה אבעה"ז ס' עב ובשו"ת משנה הלכות חלק יב ס' שצ.

מנגד, בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד סי' שג סבר שאין חובה לשלם הוצאות של שכירת עו"ד: 'שבזה הוי רק גרמא, דמאן יימר שצריך ומביא עורך דין' (והדגיש, כי אכתי ישנו חיוב בדיני שמים בכך), אא"כ הצד השני הודיע שהוא מצטייד בעו"ד.